

Нияль Мемет Нузет кызы (Хайрединова)
1933 сенеси декабрь 1 куню Багъчасарай
районы Коклуз коюнде мешур шаиримиз
ве оджа Мемет Нузет Челебиевнинъ къо-
рантасында дюньягъа кельди.

Сабий чагъында бабадан оксюз, анадан
да эрте етим къалып, балалар эвинде
буюди, чокъ къарсанбалы омюр яшады.
Бунъа бакъмадан, эдебияткъа олгъан къа-
билиети инкишаф этти. 2008 сенеси Нияль
ханым «Такъдирим», 2015 сенеси
«Бабачыгъымны хатырлап» серлевалы
китапларнынъ муэллифи олды.

Бу китаптаки эсерлерни исе иджаткяр
къадын балаларгъа багъышлай.

Нияль ханым макътавгъа лаякъ бир
инсандыр. О, мерхаметли, кулерюзлю,
джумерт, адетлеримизни ве тилимизни пек
яхшы бильген ве омюр теджрибеси буюк
къадындыр. Китап къартананынъ торун-
лары арасында субет, насиатлав шеки-
линде тизильген. Иште, къалгъаныны
озюньиз окъуп, корерсинъиз.

Нияль Мемет Нузет кызы

ISBN 978-5-906959-49-2

9 785906 959492

Н И А Л Ь К
Б И Л Ь Г И Л Е Р

НИАЛЬ МЕМЕТ НУЗЕТ КЪЫЗЫ

ИЛЬК БИЛЬГИЛЕР

Учъ яшындан он эки яшына къадар балалар ичюн
къырымтатар байрамлары, миллий къараманлар
ве урф-адетлери акъкъында шиирлер
ве икяелер джыйынтыгы

И. Гаспринский адына Медиамеркез
2018

УДК 821(=512.19)
ББК 84(2Рос=Крмтат)
Н61

Нияль Мемет Нузет кызы

Н61 **Ильк бильгилер:** балалар ичюн шиир ве икяелер. — Симферополь: КъДЖДММ «И. Гаспринский адына Медиамеркез», 2018. — 32 с. : рес.

ISBN 978-5-906959-49-2

УДК 821(=512.19)
ББК 84(2Рос=Крмтат)

Нияль Мемет Нузет кызы

Н61 **Первые знания:** стихи и рассказы для детей. — Симферополь: ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2018. — 32 с. : ил.

ISBN 978-5-906959-49-2

УДК 821(=512.19)
ББК 84(2Рос=Крмтат)

ISBN 978-5-906959-49-2

© Нияль Мемет Нузет кызы (Хайрединова), 2018
© ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2018

Эдебий-бедий нешир

Нияль Мемет Нузет кызы (Хайрединова)

ИЛЬК БИЛЬГИЛЕР

Муаррир В. Сейдамет

Компьютер вёрсткасы Э. Аджалимова

Басмагъа 8.08.2018 с. рухсет этильди. Бичими 70x100¹/₁₆.
«Century Gothic» гарнитурасы. Шартлы б. т. 2,6.
Колеми 2,0 б. т. Джемми 500 нусха. Сымарыш № 58474.

КъДЖДММ «И. Гаспринский адына Медиамеркез»
295048, Кырым Джумхуриети,
Симферополь ш., Трубоченко с., 23-а.
E-mail: mediacenter2015@mail.ru
ОГРН 1159102113455

ООО «КОНСТАНТА» матбаа меркезинде басылган
308519, Белгород виляети, Белгород р-ны,
Северный къ., Березовая с., 1/12.
Тел./факс +7 (4722) 300-720, www.konstanta-print.ru

Нияль битанынъ субети

Бисмилляхи`р Рахмани`р Рахим.

Селям алейкум, урьметли ана-бабалар!

Бизим татлы ве адден-ашыкъ акъыллы балачыкъларымызны китап дюньясына далдырмакъ ичюн башта бир я ана, я да бабасы оларнынъ къолчыкъларындан тутып, бала китапчыкълары сатылган тюкянларгъа алып бармакъ керектир, деп саям. Ойле олмаса, бизим балачыкълар китап не олганыны къайдан биледжеклер?

Бильгениме ве корьгениме коре, шимди эписи аилелерде осип келеяткъан балаларнынъ къолларында оюнджакъ ери не паалы-паалы джеп телефонлары, планшетлер. Балалар ичюн олар бир дюнья. Истесень, мультфильмлер бакъ, оюндар ойна. О мультфильмлерде тюрю персонажлар ола. Базида олар не айвангъа, не де инсангъа ошай. Эбет, миллий телеканалымыз косътерген фильмлерде атта балыкълар ана тилимизде лаф эткенини корип, биз буюклер де оларны меракънен бакъамыз. Амма китап башкъа бир алам. Эм де буны балаларнынъызгъа мытлакъа косътермелисиз.

Селям алейкум, меним азиз торун ве торунчелерим!

«Алейкум селям!», — дерсиз сиз.

Эбет, мен сизнен таныш олганымдан мемнюн олып, субетимни башламакъ истейим ве сизге бир къач суалим де оладжакъ.

Биринджи суаль. Азиз балачыкъларым! Къана, айтчынь, сиз китап окъумагъа я да ана-баба, тата-агъа окъуса, динълемеге севесизми? Билем ки, чокъунъыз шимди «Ёкъ!» джевабыны берер. Бу джевап исе кимсени тааджиплендирмез. Чюнки сиз мультфильмлер бакъмагъа севесиз. Амма мультфильм-

лерде сизге эр шейни азыр косътерелер. Сиз атта тюшюн-мейсиз биле...

Китап окъугъанда исе сиз озъ хаялыңызда буюк бир дюнья ярата билесиз. Китап сизни керчек дюньянынъ эр бир гузеллигинен таныш эте ве сизнинъ афызаньызгъа синъдире. Чюнки окъугъанда, сиз эр шейни тасавур этип, козь огюне кетиресиз. Сонъ окъугъан шейлериньиз акъкъында ана-бабаньыздан да сорап, даа зияде бильмеге истейсиньиз.

Башта балалар багъчасына, 6—7 яшына кельгенде исе мектепке барып башлайсыз. Анда къолуньызгъа дерслик китаплары тюше. Олар сизге чешит бильгилер бере. Энъ-эвеля окъумагъа огретелер. Бильгиньизни пекитмек ичюн мытлакъа бала китапчыкълары ве масаллар окъумалысыз.

Экинджи суаль. Бу меселе насыл чезиле биле? Бош вакъытынъызда ана-бабаньызнен шеэрге чыккып, китап тюкянларыны зиярет этинь. Оларнынъ рафларында сиз бегенген ренкли, дюльбер бир китапчыкъ мытлакъа тапарсыз. Эбет, шимди ана тилимизде балалар ичюн китаплар аз. Амма кунъ-кунъден олар чокълаша. Муштерилер олса, китапларнынъ чешитлери де артар.

Учюнджи суаль. Къана, айтынъчы, балалар, сиз эр кунъ саба турасыз, эль-бет ювып, сабалыкъ софра башына отурасыз. Софрада исе тюрлю емеклер ола. Дейик: сютлю боткъа, сют, къаймакъ, иримчик, отъмек, эт, йымырта ве иляхре. Буларны бизге ким бере? Оны билесизми? Эминим ки, койде догъып яшагъан балалар буны яхшы биле ве озълери де ана-бабагъа ишлеринде ярдымджы олалар.

Мен шимди сизни юкъарыда аньылгъан бу махсулатларны бизге ким бергенинен таныштырмакъ истейим.

Ходжалыкъта насыл айванлар яшай ве олар бизге не бере, озълери акъкъында нелер айталар? Шимди сиз оларнынъ не айткъаныны билерсиз.

Нияль битанынъ 3 – 6 яшына къадар балаларнен субети

Мына бу ресимге бакъынъыз. О не ве не айта?

СЫГЫР

Манъа дейлер сыгъыр,
Мен ахырда олмасам,
Бар, мени чельде къыдыр.
«Муу», деп чельде мен юрем,
Ешилъ отчыкълар узем.

Ашап тоям, азбаргъа келем,
Сизлерге сютчик берем.
Янымда бар бузавчыкъ,
Эбет, о меним балам.
Отлап юре янымда,
Ойнап тоя аланда.

КЪОЙ

Озен боюнда къойчыкъ
Отлап юре къуванып.
Янында бир чобанчыкъ
Чала онъа къавалчыкъ.

Ана къойнынъ янында
Чапкъалай кичкене къозучыкъ.
О, эбет, пек кичкене,
Юнчиги да къувурчыкъ.
Оны тарамакъ керекмей,
О ойле де дюльберчик.

ЭЧКИ

Эчкичикте дёрт аякъ бар
Онъа папуч керекмей,
Я аякъкъап, я потюк —
Аякълары даим орътюк.
Ташкъа баса, сакъынмай,

Туякълары ич агъырмай.
Къой сюрюсин о башлай,
Ич бир шейден о къоркъмай.
Къойларны о етеклей,
Ёлундан ич адашмай.

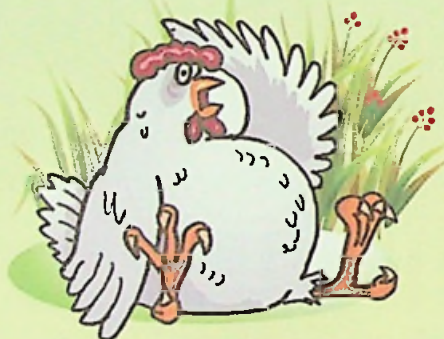
Азиз балачыкъларым! Ходжалыкъта даа насыл айванлар
ве къушлар ола, сиз оларны билесизми? Бильмесенъиз, та-
ныштырайым. Сиз йымырта севесиз, я оны бизге ким бере?

ТАВУКЪ

Балалар йымырта севелер,
Оны ким бере, бильмейлер.
«Къыдакъ, къыдакъ»,
— деп йырлай,
Йымыртаны тавукъ къозлай.

Чипче чыкъа йымыртадан,
Беяз тегиз топуздан.
Осер дюльбер бир тавучыкъ,
Я да ярамаз хоразчыкъ.

КУЛЮК

Кулюк-тавукъ ерни тепип,
Тапса сывалчан я къуртчыкъ,
Чипчелерни чагыра,
Зияфетке буюра.
Чипчечиклер ач, эбет,
Анасына джувура.

МУСЮР

Азбарымызда мусюрлер,
Баш къатайтып юрелер.
Тюклерини къабартып,
Озюни серт косътерелер.
Бурунлары узун, къырмызы,
Къуйрукълары дюльбер,
пек сырлы.

КЪАЗ

Къазлар топнен юрелер,
Олар пек муаббетлер.
Балаларыны яхшы бакъып,
Оларны тербиелейлер.

Я ата-къазны коръмейсизми?
Онынъ сеси пек къаба.
Сюрюсини къорчалай,
Кечкен-кеткенге окътала.

Мен тавшанчыкны унуткъаным. Я о гъарипчикнинъ джаны агъырмазмы? Онынъ янына барсанъ, о арт аякъларында отурып, санки къолларыны санъа узаткъан киби ола. Бир-эки сатыр язып, оны да къуwandырайыкъ.

ТАВШАН

Узун къулакъ тавшанчыкъ
Къуйручыгъы къыскачыкъ
Севген ашы? Бу хавуч.
Озю исе бир авуч.

Къапыстаны да севе,
Тапса, деръал кемире.
Ешилъ откъа къуванып,
Эвчигинде секире.

Къафестен оны чыкъарма,
Чюнки о пек зиянкяр.
Къафестен оны чыкъарсанъ,
Тым-тыракъай ола эр ер.

Балачыкъларым! Билем ки, сиз мышычыкъларны да пек севесиз. Олар бир топчыкъ я да йип юмагъыны корьселер, оюнлары пек зевкълы ола. Мышыкъ деген айван сыджакъны ве темизликни пек севе. Булар мышыкъларнынъ эсас хусу-сиетлери.

МЫШЫКЪ

Мышыгъым ятып кунеште
Бет-къулагъын ювмакъта.
«Мяуу-мур-р», деп эглене,
Чипче корьсе, сескене.

Козьчиклери пек отькюр,
Ондан да батыр ёкътыр.
Биз оны, эбет, севемиз,
Амма чипче тутса, дёгемиз.

Эбет, бу ходжалыкъта олгъан айван ве къушларны къорчаламагъа къаравул да керек. Бу вазифени азбарда ким беджере? Эбет де, буны копечик беджере.

РЕКС

Рекс адлы копечигим,
Безз къулакъ, къара козь.
Геджелери о ич юкъламай,
Къаралтыны, ходжалыкъны
Болдурмайып къорчалай.

Рекснен азбарда ойнаймыз,
Онынъ башыны сыйпаймыз.
Лафкъа джевап бермей тек
Акъымы, дюльбер копек.

Мына балалар! Мен сизни кой ходжалыкъларында мевджут айван ве къушлар эм де башкъа айванчыкъларнен таныш эттим.

Эминим ки, олар сизде буюк меракъ догъурыр ве олар акъкъында даа чокъ шейлерни буюклерден сорап огренирсиз.

Нналь битанынъ 6 –12 яшына къадар балаларнен къонушувы

Шимди биз сизге бита, къартбита, къартбаба, деде олгъан инсанлар да бир вакъытта сиз киби балачыкълар эдик.

Бизим балалыгъымыз шимдики киби дегиль эди. Биз буюклернинъ ишлеринде пек эрте ярдымджы ола башладыкъ. Я бош вакъытларымызны биз, балалар насыл кечире ве нenen мешгуль ола эдик?

Эр маалледе яшагъан балаларнынъ озъ топлумы ола эди. Бизде тюрюлю бала оюны чокъ ве олар пек меракълы ола эди. Язда ойналгъан оюнлар булардыр:

Сакъланмакъ;

Топ тыгъырлатмакъ;

«Ал алма, ал къылыч»;

«Айдынъыз, балалар» ве башкъалары.

Балалар чокълукънен ойналгъан оюнларда чокъусы алларда етекчи сайлана тургъан. Етекчи, яни оюннынъ алып барыджысыны сайымлар айтып, сайлап ала эдилер. Мисаль ичюн:

Давул такътым бойнума,
Чыкътым деве ёлуна.
Деве ёлунда бит базар,
О базарда аюв бар.
Аюв мени къоркъузды
Къулагъымны чынълатты.

Сайып кельгенде эджелеп айтылгъан «чынъ-лат-ты» сёзнинъ сонъки эджасы кимге догъру кельсе, о оюнны алып бара тургъан.

Сакъланмакъ

«Сакъланмакъ», деп адландырылгъан оюннынъ къаиделери пек адий. Сайымда сайлангъан бала дивар я да терекке догъру айланып, козьлерини къолларынен къапатып, келишилген сайыгъадже сая. (Мисаль, онгъадже). Къалгъан балалар о сайгъан вакъытта сакъланмагъа етиштирмек керек.

Сайы биткен сонъ, етекчи сакълангъан балаларны къыдырмагъа башлай. Кимни биринджи тапса, о онынъ ерине етекчи олмакъ борджлу.

Кимерде етекчи балаларны къыдырып узакъкъа кете биле. О тапалмагъан балалар исе, гизленген еринден чыккып, о сайгъан ерге чапып барып, шамар урмагъа етиштирселер, къыдыргъан бала текрар къыдырмагъа меджбур ола.

Топ тыгъырлатмакъ

Экинджи оюн бойле ойнала. Бир къач бала топлана ве оларнынъ сайысына коре чукъурчыкълар къазыла. Эписи балалар озъ чукъурчыкъларыны бельгилеп танып ала ве оюн башлана.

Алып барыджынынъ къолунда бир уфакъ топчыкъ, авучында исе ташчыкълар ола. Оюннынъ алып барыджысы бир месафеден топчыкъны о чукъурчыкъларнынъ устюнден тыгъырлата. Топчыкъ кимнинъ чукъуруна барып токътаса, онъа бир ташчыкъ ташлана. Бойле этип, бу ал бир къач кере текрарлана. Кимнинъ чукъурчыгъында таш чокъ топланса, онынъ аркъасынамы, я да башына енгильден ташчыкълар сайысында топчыкънен урула, сонъ о бала алып барыджы олып, оюн девам эте. Безгенджек.

Сонъ башкъа оюнга кечиле.

Ал алма, ал къылыч

Бу оюн да чокъ баланен ойнала. Топлангъан балалар экиге болюнип, элини-эльге берип, ортада бош ер къалдырып

(о ер он адым къадар олмалы), бири-бирининъ къаршысында зынджыр япып туралар. Къолларыны исе пек тутып, аякъларыны тирейлер. Тарафларнынъ бири «Ал алма», экинджиси исе «Ал къылыч» ола. Оюнны къайсы тараф башлайджагъыны бельгилемек ичюн жереп чекиле. Сонъ эки тараф бири-бирине сеслене:

— Ал алма!

— Ал къылыч!

— Арада сув!

— Атлап кеч!

— Адым дирек!

— Дым дирек!

— Бизден сизге ким керек? (Бу суальни оюнны башлагъан тараф бере).

Экинджи тараф къаршыда олгъан бир де-бир баланынъ адыны айта (мисаль ичюн: «Амет керек!» — дей). Сонъ о бала озюнинъ тарафындан къаршы тарафкъа чапа ве зынджырны узьмеге тырыша. Эгер де зынджырны узьсе, анда къала. Узип оламаса, озъ тарафына къайта. Сонъ тарафлар сёзлерини аксине айта. «Ал алма» къычыргъан тараф «Ал къылыч» къычыра. Бу сефер баланы башкъа тарафтан чагъыралар. Бу бала да айны арекетлер япа.

Бойлеликнен, оюн бир къач кере текрарлана. Къайсы тарафта бала чокълашса, о тараф гъалип чыкъа.

Айдынъыз, балалар

Бу оюнны ойнамакъ ичюн чокъ бала керек, чюнки олар бири-бирининъ эллерини тутып, тегерек япып турмакъ кереклер. Ортагъа исе бир баланы алалар. О баланынъ вазифеси неден ибарет? Алкъадаки бала талим алгъан киби (физкультура арекети) къолларыны тепеге, огге, четке коте. Сонъ ерге чёке (отургъан киби), сонъ тура ве иляхре. Ортадаки баланынъ япкъан ишаретлерини четтеки балалар

да текрарлай. Башламаздан эвель исе, олар бу сёзлерни айтып йырлайлар ве ортадаки баланынъ этрафында юрелер.

Айдынъыз да, балалар,

Бир баланы ортамызгъа алайыкъ,

О не япса, биз де оны,

Онъа бакъып, япайыкъ, —

деп бир-эки кере текрарлайлар.

Сонъ ортадаки баланы дёнйштирелер. Оюн исе безгенджек девам эте. Амма экинджи (учюнджи ве иляхре) баланынъ япкъан арекетлери башкъаджа олмакъ керек.

Бизим балалыгъымызда хатырланаджакъ киби шень ве чешит оюнлар чокъ эди.

Амма, языкъ ки, бизим балалыгъымыз тез битти. Чюнки 1941 сенеси дешетли дженк башланды. Онынъ бутюн агъырлыкъларыны биз къальбимизден, башымыздан кечирдик.

1944 сенеси 18 майыс сабасы але бу кунге къадар сонъу олмагъан дешетимиз башлангъан эди. Бизни юртумыздан айырып, узакъ-узакъ, кимни сувукъ, кимни исе сыджакъ улькеге алып кеттилер. Биз о диярларда пек хорландыкъ. Чокъумыз окъуп оламады, чюнки пек эрте чалышып башладыкъ.

Шимди, азиз балачыкъларым, Аллагъа чокъ шукюр этейик. Биз ана-Ватанымыз Къырымда яшаймыз. Сиз пек бахтлы ве раат яшайыштасыз. Мектеплеримиз бар. Ким къайсы тильде окъумакъны сечсе, ниетине ирише биле. Башкъа тиллерде къонушмакъ, оларны бильмек яхшы, амма, биринджиде, озъ ана тилимизни сечип, оны мукеммель огренмек ве башта озюмизни севип, озъ тилимизге сарылмакъ керекмиз. Ана тилинъни бильмейип осьмек бу пек айыптыр.

Бу ашагъыдаки шиирчикни мен ана тилимизни пек севгеним ичюн, сиз де билинъ, деп яздым.

АНА ТИЛИМ ГЪУРУРЫМ

Ана тилим, тувган тилим,
Сени джандан севем мен.
Онынъ ичюн эр ерде
Ана тилинде лаф этем.

Бу тильде мен газет, китап
Истеп, севип окъуйым.
Кимерде бир ана тилимде
Шиирлер де токъуйым.

Багъышлана бу шиирлер
Къорантама, халкъыма.
Джандан севген Къырымыма,
Меним тувган юртума.

Гъурурымсынъ, ана тилим!
Чокъ тиллерден гузельсинъ.
Истейим сени эр кес севсин,
Ана тилинде лаф этсин.

Къонушмакъ ичюн озъ тилинде
Догъсын истек эр кесте.
Биз бу тильде къонушайыкъ,
Эвде, ёлда, мектепте.

Бойле этсек, бельки, бизни,
Халкъ оларакъ саярлар.
Буны корип душманларымыз
Къара ниетлерин джоярлар.

Бу шиирчикте «севем», «севсин» сёзлери бир къач кере
текрарлана. Бакъынъ, бу сёзни чокъ ерде къуланмакъ мум-

кюн. Месея: Мен анамны, бабамны, бита-къартбамны,
агъа-татам ве къардашчыгъымны пек севем, демене мумкюн.

«Ватанымыз — Къырымны да пек севемиз, чюнки биз мында
догъдыкъ», дерсиз сиз.

Я бу севгини насыл исбатлай билесиз? Эминим: «Биз яхшы
окъумакъ, бири-биримизни севип, урьмет этмек, якъынлары-
мызгъа дикъкъатлы олмакъ керекмиз», дерсиз.

Бу джевап пек догъру, эм де яхшы окъумакъ биринджи ерде
турмакъ керек.

Эминим ки, сиз, балалар, къорантанызда екаяне дегиль-
сиз. Эбет, сизнинъ къардашчыкъларынынъ да бардыр. Олар-
нен сиз вакътынынъзы насыл кечиресиз? Адларыны билесиз-
ми? Мен исе бир де-бир къардашчыгъыннынъ адыны Али,
деп къоям ве шу кадягъа шиирчик язам.

МЕНИМ КАДЯМ

Кадямнынъ ады Али
О даа пек кичкенечик,
«Инга-инга», деп агълай.
Бешигини салласам да, токътамай.

Анам онынъ янына келе,
Кадяма не керек, тек анам биле.
Къучагъына алып багърына баса,
Кадячыгъым къувана, агъламай, тез суса.

Балалар, сиз азбарда, ёлда ойнағанда мышыкъ я да копек корьсенъиз, оларны къоркъузмағъа, артларындан ташчыкъ атмағъа ынтыласызмы? Ойле япманъ, сакъын! Олар да яшамакъ истейлер.

Адети узьре, о айванчыкълар да бизим ходжалығьымызда муим вазифени беджерелер. Мышычыкълар олған эвде, азбарда сычан олмай. Копечик исе азбарда къаравул вазифесини беджере. Шимди мен сизге мышығьымыз акъкъында бир шиирчик теклиф этем.

МЫРЗА

Мышығьымнынъ ады Мырза,
Мырзаны мен пек севем.
Озенге балыкъ авына барып,
Онъа балыкъ кетирем.

О балыкъны бегене,
Къолумда корьсе, секире.
Ашап-тойып, козюн юма,
Кечип эвнинъ төрюне.

Бу ишни, эбет, анам сезди,
Балыкъ авын ясакъ этти.
Мырза исе ач къалған сонъ,
Озю авланмағъа кетти.

Ахырымызда сычанчыкълар
Анда-мында зырт ойнайлар.
Анбардаки богъдайны,
Асла ашап тоямайлар.

Мырза осьти, батырлашты.
Авджы олып етишти.
Сычанчыкълар ондан къоркъып,
Бильмейим, къайда синъишти.

Ойле этип ёкъ олдылар
Сычанчыкълар ахырдан.
Мырза исе козьге кирип,
Алғыш алды анамдан.

Мышычыкъ акъкъында даа бир шиирчик.

ЧЁМЕЗ

Ёлдан таптым бир мышычыкъ,
Алдым оны элиме.
Эди о бир мушкюль алда,
Алып кельдим эвиме.

Онынъ адын Чёмез къойдым,
Эр кес оны бегене.
Ашай, ойнай, сонъ юкълай,
Минип диван устуне.

Яваш-яваш Чёмез осьти,
Мырр-мырр этип башлады.
Оськен сонъ авджы олды,
Сычан тутып ашады.

Бу ишине биз къувандыкъ,
Даим башын сыйпадыкъ.
Онынъ мергин авджылығьын
Достларымызға макътадыкъ.

Я бу шиирчик не акъкында экен? Бегенсенъиз, бельки де, эзберлерсиз.

ЧАНЪЧЫКЪ

Ёлдан таптым бир чанъчыкъ,
Кеткенде мен битама.
Битамда бир эчкичик бар
Такътым онынъ бойнуна.

Эчкичик онъа къувангъандай,
Секиреклеп башлады.
Огюне тазе отчыкъ къойдым,
Отны севип ашады.

Сонъ бойнуна йипчик баглап,
Джетип кеттим багъчагъа.
Бугунъ меним къуванчымны
Сатын алмазсынъ акъчагъа.

Бу къуванчнен эвге къайтып,
Айттым оны кадыма.
Эбет, о да пек къуванды,
Бармакъ истеди битама.

Дедим: «Кадям,
сен ашыкъма,
Ярын экимиз барармыз.
Эчкичикнен берабер
Ойнап, ойнап тоярмыз».

«Яхшы», деди
къардашчыгым,
Къанды меним сёзюме.
Кадямны къучакълап опытим,
Хошнут олдым озъ-озюме.

Балалар! Къана айтчынь, сиз яз вакътында ненен огъраша-сыз ве яз татилини насыл кечиресиз? Мен беллесем, бу пек аджайип вакъыт.

Билем ки, сиз ана-бабанъызнен деньизге барасыз. Ялыда йымшакъ ве сыджакъ къумда ятып, кунеш нурларындан кере-ги къадар файдаланып, беденинъизни сагъламлаштырасыз ве келеджек окъув йылына азырланасыз.

Буны козь огюне алып, сизге мына бу шиирчикни уйдурyp яздым.

МЕНИМ ТАТИЛЬ КУНЪЛЕРИМ

Къырымда догъдым, осем.
Ве Къырымны пек севем.
Раатлыкъ кунълери сеяткъа чыкъып,
Дагъ ёлларында кезем.

Янымда ола анам,
бабам,
Эм де кичкене кадым.
«Къырым меним
Ватаным», деп
Джан-юректен къуванам.

Эбет, язда деньизге барамыз,
Кунеште ятып раатланамыз.
Бойле кунъден зевкъ алып,
Акышам эвге шень къайтамыз.

Бизим Къырым аджайиптир,
Оны севип сакълайыкъ.
Ватанпервер олгъанымызны
Севгимизнен акълайыкъ.

Разысызмы?

Бакъынъыз, балалар! Не гузель Ватанымыз бар. Къая, дагъ-лар, багъчалар, багълар, озенлер, Къара деньизимиз — бу-лар эписи бизим ватанымыз, Къырымнынъ байлыгъыдыр. Би-зим тувгъан диярымызнынъ авасындан шифа алмакъ, онынъ дюльбер манзараларыны корип, буюк теэссуратларнен къайтмакъ ичюн, дюньянынъ эр бир кошесинден мында кель-меге ашыкъалар. Бу, эбет, чокъусы яз мевсиминде ола.

Я чель тарафынынъ берекетини, онынъ къокъулы отлар ось-кен чёллерини биле ве козь огюне кетиресизми? О чёллерге балджылар озь балкъурт сепетлерини кетирип ерлештире-лер. Кузьде исе бал берекетини алалар.

Я о чёллерде къокъулы отлар устюнде учып яшагъан кобеле-чиклерни хатырлайсызми? Олар язда азбарларда да учалар. Балалар оларнынъ артындан чапып, тутмагъа арекет этелер.

О кобелечиклер де озь омюрлерини тынч яшап битирме-ге истейлер. Балаларнынъ бу арекетлерини корьген сонъ, бу ашагъыдаки шиирчикни яздым.

ДЮЛЬБЕР КОБЕЛЕЧИК

Уча сырлы кобелек,
Эбет, балаларгъа о керек.
«Балалар, мени тутманъыз,
Къанатларым юлкманъыз.

Аланлыкъта мен учам,
Гуль, чечеклерге къонам.
Олар меннен ярашсын,
Эр кес корьсин, къувансын».

Къонды гульге кобелек,
Бираз раатланды.
Сонъ учты, авеленди,
Козь огюнден ёкъ олды.

«Ярын учып келерим,
Селям берип сизлерге.
Биз учайыкъ, яшайыкъ,
Зиян бермень бизлерге.

Тутманъ бизни, яшайыкъ,
Гуль шырасын алайыкъ.
Гуллер темиз ачылсын,
Этрафкъа къокъу сачсын.

Меметчикке ялварам:
«Тутма мени», деп айтам.
Куньдюз къуванып учам,
Гедже исе сакъланам».

Окъумагъа девам этейик ве Энвер яз татилинде къайда баргъаныны шимди билирмиз.

Энвер ве папийлер

Бир кунь татиль вакътында Энвернен бабасы шеэрге кезин-тиге баралар. Олар шеэрде чокъ ерлерни зиярет эте, атта къуш базарына да кирелер. Анда Энвер тюрю къушларны корип, айретте къала.

Энди зияретнинъ сонъуна еттик дегенде, Энвернинъ ко-зюне сабысынынъ янында, ерде аякълары багълы яткъан па-пийни корьди. Устю орьтюли сепетнинъ ичинде папийнинъ балачыкълары олса керек. Олар пек сесли чивильдешмекте эдилер. Энвер сепетнинъ орьтюсини котерди, чипчелер даа зияде чивильдешип башлады. Шу арада Энверде бир истек пейда олды. О бир кереден башыны котерди де, бабасынынъ бетине бакъып, риджада булунды.

Риджа исе, о папий балачыкъларыны пек бегенгени себе-бинден оларны сатын алып, эвге кетирмек эди.

Энвер бабасына:
— Алайыкъ, баба, оларны. Мен пек бегендим, — деп ялварды.

Баба исе:

— Огълум, папий сувны пек севе, онынъ омюри сувсыз кечмей, бизде исе оларгъа керекли шараит яратмакъ кучъ, яни къыйын олур, — деди.

— Сиз разылыкъ берсенъиз, мен оларгъа шараит яратырым, — деди Энвер.

Энвер бойле деген сонъ, баба разы олды. Олар папийнен балачыкъларыны сатын алып, эвге кетирдилер. Ана исе тааджиплене, не айтмагъа бильмей. Сонъ баба ве огълу азбарда бир гольчик ясап, о айванларгъа табиат къанунынен яшап осьмеге чаре таптылар. Папийчиклер пек къуванды, сувда ялдап, тез осип, балабан къушлар олдылар.

О папийчиклерге адап, бир шиирчик уйдурдым.

ПАПИЙЧИКЛЕР

Азбарымда бир голь ясап,
Чокъ сув къойдым ичине.
Ана папий анда ялдап,
Сув устюнде кезине.

Сувдан чыкъып, балаларын
Чагыра о янына.
Ана сесине «чи-чи» деп,
Папийчиклер топлана.

Корелер, ана сувгъа дала,
Кичкенелер де артындан.
Сувгъа тюшип, къуванып
Ялдай, чома башындан.

Ана папий сувгъа дала,
Балаларны да огрете.
Ялдап тойгъан сонъ эпсини
Кумеске топнен кетире.

Оларны Энвер чагырып,
Оглерине ем сепе.
Хошлана, къушларгъа бакъып,
Чюнки оларны пек севе.

Кунъ къавуштымы, ашыкъып,
Кумеске олар кирелер.
Къанат тюбуне топланып,
Юкъу сефасын сюрелер.

Балалар! Яз пек яхшы мевсим амма, чокъ языкъ ки, о олгъаны-оладжагъы дёрт мевсимнинъ бири олып, уч ай девам эте. Яздан сонъ, билесиз ки, ягъмурлы, елли кузь келе. Бу мевсимге бир шиирчик багъышлайым.

КУЗЬ

Яваштан, ашыкъмайып,
Алтын башлы кузь кельди.
Тереклер азырланып,
Ренкли антерлер кийди.

Энди солды чечеклер,
Япракълар да сарарды.
Сакъландылар боджеклер,
Ешилъ отлар къуруды.

Тарлалар сюрюльген сонъ,
Топракъ аман къарарды.
Сувукъ ягъмурлар ягып,
Къарлы къышны чагырды.

Демек, кузьден сонъ насыл мевсим келе? Ягъмурдан сонъ къар да ягып башлай. Буны пенджеренен корьген балачыкълар:

«Вай, азбарда не бар, коресизми? Къара чибинлер ёкъ олгъан, беязлары исе чокъ олып учмакъта», — дейлер. Демек, энди кыш да кельди.

Билем ки, сиз бу мевсимни пек севесиз ве онъа буюк азырлыкъ коресиз. Чюнки тезден йыл дёнюми оладжакъ ве кыш татили башланаджакъ. Кыш татили пек кыска ола, амма пек меракълы кече. Чюнки бу куньлер Янъы йыл ве нарат байрамларынен багълы олып, пек шень кече.

Бу мевзугъа да уйдурылгъан эки шиирчикни сизге такъдим этем.

НАРАТ БАЙРАМЫ

Дагъда осьти наратчыкъ,
Ем-ешилъ тюсте,
Янъы йылны хайырлап,
О кельди бизге.

О озю бизге кельмеди,
Оны кетирдилер.
Янъы йыл келеяткъанын
Эпимизге бильдирдилер.

Биз онъа пек къувандыкъ,
Къаршылап алдыкъ.
Эв тёрюнде ерлештирип,
Оны донаттыкъ.

Устюне астыкъ джеviz, фындыкъ,
Къанфетлер де бар.
Балалар озълери оюнджакъ ясап,
Оны да астылар.

Къолум-къомшу балалар
Эпимиз бизде топландыкъ.
Нарат этрафында ойнап,
Байрамны яраштырдыкъ.

Иште, кельди Янъы йыл,
Йылдёнюм олды.
Байрам куню эвимиз
Къуванчкъа толды.

Буюклер исе байрамны хайырлап, бу сёзлерни къоштылар.

Халкъымыз ичюн бу йылымыз
Хайрылы олсун.
Тездже озъ девлетимиз
Янъыдан къурулсын.

Бизге кельди Аяз-деде

Санки беяз чаршаф киби,
Къар тёшеди эр ерге.
Къызыл бурун Аяз-деде
Кирип кельди эвимизге.

Аркъасында чувалы бар,
О да, эбет, кърмызы.
Онынъ берген бахшышына
Къувана огълан эм кызы.

Донатылды эвде нарат,
Чокъ оюнджакъ бар устюнде.
Къар-кызы иле Аяз-деде
Бахшыш къойды тюбюне.

Аяз-деде к̑ар уфюрте,
К̑ыш кучюни кор̑сете.
Газымыз бар, эвлер сыджа̑ъ,
Нарат байрамы девам эте.

Наратчы̑ъ пек дюльбер олды,
Эвимиз де ярашты.
Чок̑тан бекленильген байрам̑а
Эписи балалар к̑уванды.

Кене буюклерден балалар̑а:

Ойнан̑ъ, йырлан̑ъ, балалар,
Бу нарат этрафында.
Г̑ам-кедерсиз яшайы̑ъ биз
Ана-Ватан К̑ырымда.

Шимди исе балалар, текрар ве девамы оларак̑ъ биз балалы̑ъ чаг̑ымызда ненен ог̑раша, нелер япа эдик — олар ак̑къында да сизге язып бильдирмеге истейим.

Биз, к̑ырымтатарлар Аллахны пек танып, он̑а буюк итаат эткен бир халкъмыз. Эр неге мухтаж олсак̑ъ, Аллаг̑а ялварып, дуа этемиз ве, иншалла, бизим дуаларымыз к̑абул олуныр.

Билесин̑ызми балалар, эр шейни осьтюрген, ешерткен, асраг̑ан сувдыр. Эгер де язда яг̑мурлар яг̑ып турмаса, баар̑ъ бизге баг̑ышлаг̑ан дюльберлик ве тазелик тез г̑айып ола. Бун̑а к̑артларымыз «к̑ургак̑ъ яз» дей тург̑анлар.

Эгер К̑ырым даг̑ларына терендже далсан̑ъ, анда эвель чок̑ чок̑рак̑ларны тапма̑ъ мумкюн эди. Оларны темизлеп, козьюклерини ачк̑ан юртумызнын̑ тамыр халкъы, яни бизим деделеримиз эди. Амма тарлаларны чок̑рак̑ сувунен суварма̑кнын̑ чареси ё̑къ эди. Онын̑ ичюн бойле к̑ургак̑ъ язларда буюклер балаларынен берабер отлары энди са-

рарып к̑урума̑к̑а олг̑ан бир алан̑а топланып, Аллахк̑а ялварып, яг̑мур истегенимизни мен хатырлайым.

Яш к̑арт, бала-чаг̑а — эпимиз к̑олларымызны котерип, кокке бак̑арак̑ъ, яг̑мурны чаг̑ыра эдик. Яг̑мур дуасы бойле эди:

Яг̑, яг̑, яг̑мурым,
Текне толу хамырым,
От̑мек пиширип олурым,
Беяз к̑очк̑ар соярым,
Этине пиляв к̑оярым.

Кельсин джемаат, ашасын,
Сон̑ Тан̑рыг̑а дуа этсин, ялварсын.
Яг̑, яг̑, яг̑мурым, деп,
Эр кес бетин сыйпасын.
Тан̑рым яг̑мур яг̑дырсын.

Алла-Таала дуамызны к̑абул этип, чок̑ кечмей, кучлю яг̑мур яг̑ып, сель тюшкени эп даа козюм ог̑юнде...

Мына бу бизим кечмиште к̑алг̑ан балалыг̑ымыздыр.

Амма бу бугун̑ъ де муим. Бак̑ын̑ъ, бир к̑ач вак̑ыт яг̑мур яг̑маса, орталы̑ъ, яни бутюн этрафымызда оськен тереклер, чечеклер тозлана. Олар дюльбер темиз либаск̑а кирмек ичюн не керек? Эльбетте, яг̑мур. Яг̑мурдан сон̑ эр тер-темиз, ем-ешиль ола, тазере. Бойле вак̑ытта нефес алып тоямайсын̑ъ. Бу, эбет, бизим юртумыз, К̑ырым авасыдыр.

Сизге, балалар, бир тевсием бар. Ана-бабан̑ызны насыл севсен̑ыз, Ватанымыз К̑ырымны да ойле севип, эр даим он̑а сады̑ъ к̑алын̑ыз.

Ана тилимизни, динимизни севип, урьмет эткен олып етин̑ъ. Шимди сиз мектепте ок̑уп, озю̑н̑ызге бильги арттырасыз. Билем ки, бизим балалыг̑ымызда биз корип кечирген аг̑ыр кун̑лер ве дженк ак̑къында да бир шейлер биледир-

сиз. О дженкте бизим кырымтатар халкымыздан да кърбанлар чокъ олды. Я кърараманларымыз аз эдимиз?

Мен шимди биринджи ве пек айтувлы — Эки дефа Кърараманымыз Аметхан Султан акъкында айтмакъ, яни язмакъ истейим. Онынъ дженкте япкъан кърараманлыкълары акъкында узакъ кечмиш 1968 сенеси «Ленин байрагы» газетасында макъале окъуп бильген ве сиз, балалар адындан шиир уйдурган эдим.

БИНЬ ЯША, АМЕТХАН АГЪАМЫЗ

Кокке сен шорбаджы олгансынъ, Аметхан.
Буны мен акъкында окъудым, бильдим.
Юректен къувандым, шадландым, кульдим,
Бинь яша, Аметхан агъамыз, дедим.

Эльбетте, шан-шурет
къолайнен кельмеген,
Бар кучьнен ынтылдынъ
авада, ерде.
Адынънен айтыла сокъакълар,
мектеплер,
Биз ичюн гъурурсынъ эр бир юректе.

Дегиль тек огъланлар, кызлар да ынтыла,
Изинъден бармагъа, издашынь олып.
Тек тынчлыкъ олсун, юртумда аманлыкъ,
Осермиз, сен дайын кърараман олып.

Мына балалар! Сиз де бу инсан киби окъумыш, чокъ бильгили ватанпервер инсанлар олганынънызы истейим. Иншалла, ойле де олур! Мен сизнен субетимни девам этер экеним, кене де суальден башлайым. Билем ки, укюмет тарафындан къайд этильген байрамларны сиз яхшы билесиз. Я озюмиз-

нинъ, мусульман байрамларымызны билесинъизми? Мен эминим, пек яхшы билесиз.

Биринджи буюк байрамымыз — бу Ораза байрамы. Эбет, о неден ибарет олганыны да билесиз. Амма эвельде Ораза айы вакътында акъшамлары ифтардан сонъ балалар не япа эдилер? Бильмейсизми? Шимди оны мен сизге анълатырым.

Эвельде «Шеремезан» иляхиси бар эди. Бир къач бала: огълан, кыз топлашып, эвден эвге «Шеремезан» иляхисини айтып юре турганлар. Бу бойле ола эди.

Балалар топнен келе ве эвнинъ къапысыны къакълар. Ифтардан сонъ ашыны ашап, чай-къавесини ичип, Аллахкъа бинь шукюр айтып, раатланып отурган эвнинъ саиби я а саибеси къапыны турып ача. Балалар эписи онынъ къолуны опип: «Акъшам шерфинъиз хайырлы олсун», — дие, «Шеремезан» иляхисини макъамнен айталар:

Шеремезан айта кельдик,
Дуймаймысыз?
Эль котерип бир дуагъа
Уймаймысыз?
Я Мухаммед уммет дюнья
Шеремезан! } 2 кере

Бу иляхининъ бейитлери чокъ, амма меним акълымда тек бу къалган. Сонъ балаларны кършылап алган эв саиби оларгъа джевиз, фындыкъ, алма ве даа башкъа татлылыкълар бере турган. Языкъ ки, бу шейлер, яни анъанелер шимди унутылды. Амма бу пек ярашыкълы адет. Сиз оны гъайрыдан джанландыра билесиз.

Экинджи буюк байрамымыз — бу Кърбан байрамы. Я бу байрамгъа азырлыкълар неден ибарет, билесизми? Бу байрам якъынлашкъанда алы-такъаты, сагълыгъы еринде олган мусульманлар, эр кишими, я да къадынмы, аджылыккъа ёл алалар.

Эвде къалгъанлар исе байрам куню саба эрте турып, эльбет ювып, абдестини алып, байрам намазына баралар. Эминим, къартбаба ве бабаларынен огъланчыкълар да бара.

Джамиде байрамгъа багъышлангъан мерасим биткен сонъ, къартларнынъ къолларыны алып, акъайлар эвге ашыкъалар. Эвде исе оларны донатылгъан байрам софрасы беклей. Софра башына отурмаздан, балалар джамиден кельгенлернинъ, бита ве аналарнынъ къолларыны опип, байрамнен хайырлайлар. Сизинъ къорантанъызда да бойле анъанелер, эбет, кутюледир.

Сабалыкъ емектен сонъ къурбангъа адалгъан къоймы, тувармы къурбан кесиле, бизде исе «къурбан чалына», дейлер. Къурбан байрамы дёрт кунъ девам эте.

Бизде даа Наврез ве Хыдырлез байрамлары бар. Олар, эбет, бааръ келип, этрафта эр шей ешермек, далланмакънен багълы ола. Бу байрамлар бутюн джемаатымызнен шень-шерамет, оюн-кулькю, чалгъы-чагъананен олып кече. Олар тек эвель дегиль де, шимди де юксек севиiede къайд этиле. Адетлеримиз, анъанелеримиз эр даим девам этмеси халкъымызгъа сиз, балачыкъларымызгъа, багълы. Буны эр вакъыт акъылда тутынъ. Шимдилик сизден пек яхшы окъумагъ ве тербиели инсанлар олып етишменъыз талап этиле. Бакъынъ! Сиз шимди мектеп талебелери оласыз. Тезден мектепте окъумагънынъ сонъу келир. Лякин сиз мектепте алгъан бильгинъизнен къанаатленмезсиз. Къайда олса да, барып бильгинъизни арттырмагъа, бир яхшы мутехассыс олмагъа тырышырсыз. Эм ойле де олсун. Эвельден де ойле олгъан эди.

Вакъынджа къорантадан тыш олмагъа сыра келе. Чюнки сиз буюген сонъ башкъа ерлерде яшап, окъуйджакъсыз. Бу бизим эвельки несилимизнинъ башындан да кечкен. О вакъытта оларгъа мына бу ашагъыдаки сатырлар йыр оларакъ багъышлангъан.

ЧАТЫРДАГЪНЫНЪ ЧЕШМЕСИ

Чатырдагънынъ чешмеси,
Салкъын сувун ичмеси.
Окъумагъ, язмагъ бир шей дегиль,
Ах, асретлик чекмеси.

Десте сандыкъ ачылды,
Ичинден гуллер сачылды.
Окъусын яшлар, окъусын къызлар,
Окъувгъа ёллар ачылды.

Биз ойнаймыз, кулемиз,
Къоркъу недир бильмеймиз.
Чанталарымызны алып саба,
Окъумагъа кетемиз.

Бу, хоран тепюв оюны сайыла ве онынъ бейитлери чокъ. Мен бу бейитлернинъ къайсы бир сатырларыны шимдики замангъа догъру кетирмеге тырыштым. Сиз къартбиталарынъыздан сорасанъыз, олар да сизге хоран тепюв оюны акъкъында айтып берерлер.

Балалар! Сизге кене суаль бермек истедим. Сиз масал, шиир, я да тапмаджаларны севесизми?

Севсенъиз, тапынъ бакъайым:

Тахтадан эвчик яптым,
Оны терекке астым.
Анда яшай йырджы,
О ким, сен айтчы?

(җхйҗдйҗҗҗҗ)

«Къар-къар», деп мен
къарылдайым,
Озюме емек арайым.
Чокъсу чельде яшайым,
Не тапсам, оны ашайым.

(аҗдҗаҗ)

Чокючимни аджымай,
Такъ-такъ терекке урам.
Терекнинъ къабугъын
дагытам,
Къуртчыкъларны къыдырам
(тлѣхъ чхот-чхот)

Мен къувушта яшайым,
Джевиз-фындыкъ ашайым.
«Кимсеге буны
бильдирмем», деп
Къабугъыны сакълайым.
(доэноэ)

Дагда-къырда юрем мен
Ешилъ терекни кемирем.
Къой сюрюсин башлайым,
Акышам къошугъа топлайым.
(ижъе)

Бу ерде меним сизнен олган субетим сонъунъа кельди.

Мундеридже

Нияль битанынь субети.....3	Нияль битанынь 6—12 яшына
Нияль битанынь 3—6 яшына	къадар балаларнен
къадар балаларнен	къонушувы10
субети5	Ана тилим гъурурым.....14
Сыгъыр5	Меним кадым15
Къой5	Мырза16
Эчки6	Чёмез17
Тавукъ6	Чанъчыкъ18
Кулюк.....7	Меним татиль кунълерим19
Мусюр7	Дюльбер кобелечик.....20
Къаз.....7	Папийчиклер22
Тавшан.....8	Кузь23
Мышыкъ8	Нарат байрамы.....24
Рекс9	Бинъ яша,
	Аметхан агъамыз.....28
	Чатырдагъынь чешмеси31